

РОЗБУДОВА СУЧАСНОЇ НАЦІОНАЛЬНОЇ ТЕРМІНОЛОГІЇ ЦИВІЛЬНОГО ЗАХИСТУ

© Кучеренко О. Ф., 2009

На сучасному етапі в українській термінології цивільного захисту відбуваються суттєві процеси термінотворення. Усталюються логіко-семантичні зв'язки між складовими частинами термінологічної системи цивільного захисту.

Nowadays in the Ukrainian terminology of the civil defence are carried out processes of the term formation. The logical-semantic links are placed between components of terminology system of the civil defence.

Нагальна потреба забезпечення сфери діяльності, що пов'язана із попередженням найрізноманітніших надзвичайних ситуацій, їх ліквідацією та усуненням наслідків непередбачених катастроф, яку зараз презентують як термінологію цивільного захисту та забезпечують термінологічними номінаціями, структуризацією відповідного термінологічного поля, спричинює необхідність усебічного аналізу процесів, що відбуваються як в середині цієї досить специфічної термінологічної системи, так і в українській термінологічній лексиці взагалі. Дослідження сучасної української термінології цивільного захисту повинні мати не тільки практичну спрямованість, але й відповідне наукове підґрунтя.

Об'єктом аналізу багатьох українських та зарубіжних мовознавців, зокрема Є. Карпіловської [1], І. Кочан [2], Т. Кияка [3], Т. Панько [4], П. Селігей [5], В. Даниленко [6], Д. Лотте [7] та ін. були теоретичні засади термінотворення, передумови вироблення національних термінологічних стандартів.

Формування галузевих терміносистем та їхню розбудову висвітлено в численних новітніх розвідках. Проте на сучасному етапі розвитку термінознавства вирізняють коло недостатньо вивчених справ, що потребують опрацювання. Йдеться про специфіку освоєння та функціонування національної термінологічної системи цивільного захисту. Спеціальних робіт з цієї проблематики у сучасній українській лінгвістиці не виявлено.

З'ясування загальних та специфічних закономірностей освоєння та функціонування термінологічних лексем у терміносистемі цивільного захисту, зумовлене потребами суспільства забезпечити певним кодом понять цієї конкретної сфери діяльності. Воно сприятиме упорядкуванню, стандартизації та подальшому розвитку термінолексики.

Зазвичай формування будь-якої термінологічної системи – це досить тривалий та складний процес. Ми хотіли б порушити у цій статті окремі справи формування термінологічної системи цивільного захисту як органічного складника національної наукової мови.

Узагальнення та класифікація термінологічного матеріалу з цивільного захисту, поданого у словникарському масиві [8; 9; 10; 11], наукових монографіях, підручниках, відповідних нормативних документах [12] та періодичних фахових виданнях доводить його активне освоєння, формування та функціонування в сучасній українській науковій мові.

У цьому термінологічному лексиконі виділяють певні тематичні групи із конкретними класифікаційними ознаками: «Цивільний захист» (*цивільний захист, єдина державна система цивільного захисту, підсистема єдиної системи цивільного захисту, служба цивільного захисту, оперативно-рятувальна служба цивільного захисту та ін.*) «Надзвичайні ситуації» (*загальнодержавна надзвичайна ситуація, регіональна надзвичайна ситуація, місцева надзвичайна ситуація, об'єктова*

надзвичайна ситуація, надзвичайна ситуація техногенного характеру, надзвичайна ситуація природного характеру, надзвичайна ситуація соціально-політичного характеру, надзвичайна ситуація воєнного характеру тощо), «Рятувальна справа» (рятувальні сили, рятувальні методи, рятувальне обладнання та ін.) «Психологічне забезпечення в разі надзвичайної ситуації» (людський фактор, стрес, психологічна допомога та ін.), «Кримінальне розслідування надзвичайної ситуації!» (терористичний акт, підпал, дізнання тощо). Семантичний зв'язок термінів, що входять до складу таких тематичних груп, специфічний. Номінації об'єднуються за зовнішніми щодо мови ознаками: передовсім удосконаленням рятувальної справи, поширенням міжнародної взаємної інтеграції під час ліквідації надзвичайних ситуацій. Кількість тематичних груп, які складають терміносистему цивільного захисту, постійно збільшується, відповідна до них сукупність терміноелементів зростає, логіко-семантичні зв'язки ускладнюються та усталюються. «Дотичними» до формування окремих термінів та терміносполук у сучасну складну вибудовану термінологічну систему цивільного захисту стають такі сфери діяльності: рятувальна справа, пожежна справа, цивільна оборона, гірнична справа, будівельна справа, морська справа, авіаційна справа, медицина катастроф, екстремальна психологія, екологія, охорона праці, метеорологічна справа, автомобільна справа, юридична справа тощо. Складається конче необхідна за всіх часів терміносистема, найголовнішою стратегією якої є «обслуговування» галузі запобігання та рятування людських життів від будь-яких видів загроз.

З погляду хронології аналіз термінологічної лексики цивільного захисту дає змогу стверджувати, що активні процеси ієрархічного утворення внутрішньоспіввіднесеної терміносистеми відбуваються саме зараз. Опис етапів виникнення, становлення й динаміки розвитку пожежно-технічної термінології нами зроблено та відбито у відповідній розвідці [13]. Пожежно-технічна терміносистема розбудовувалася, як на нашу думку, значно раніше, ніж система термінів цивільного захисту (починаючи з середини 19 ст.). Згодом саме пожежно-технічна лексика, а також термінологічний фонд сфери цивільної оборони, до яких поступово додаються термінологічні елементи інших галузей, стають суттєвими складовими досліджуваної термінологічної системи. Про формування окресленої термінології цивільного захисту можна говорити, коли починають використовувати термін *цивільний захист*, і вперше в Законі України Про правові засади цивільного захисту (2004 р.) [12] подано його визначення.

Сучасна національна терміносистема цивільного захисту формується паралельно з відповідними терміносистемами інших країн. Це відображено і в міжнародних стандартах ISO, і в державних стандартах України ДСТУ, і в загальному складі української термінологічної лексики. Як наслідок процесів глобалізації та європеїзації, останнім часом до складу термінологічного лексикону цивільного захисту входить значна кількість запозичених термінів (*техногенний, карабін, штольня, таль, такелаж, строп та ін.*). Питомі українські відповідники замість запозичень усталюються, як нам видається, досить повільно, часто перевага надається іншомовній лексиці. Наявний стійкий процес синонімії термінів (*рятувальний гелікоптер / рятувальний гвинтокрил, електромагнітний смог/електромагнітне забруднення, екологічна катастрофа/ природна катастрофа та ін.*), у якому іншомовний термін «співіснує» з українським навіть у нормативних документах.

Таким чином, специфічні тематичні угруповання термінів цивільного захисту, поступове створення чіткої класифікаційної системи понять, ґрунтовна послідовна поняттєва термінологічна систематизація та структурність свідчать про активні процеси розбудови сучасної національної термінології цивільного захисту. Важливі справи освоєння та функціонування термінології цивільного захисту є перспективними і для подальших розвідок.

1. Карпіловська Є. Вплив інновацій на стабільність мовної системи: регулятори системної рівноваги / Є Карпіловська // Мовознавство. – 2008. – № 2–3. – С. 148–158. 2. Кочан І. Ще раз про системність у термінології / І. Кочан // Українська термінологія та сучасність. – К.: КНЕУ, 2001. – Вип. 4. – С. 67–70. 3. Кияк Т. Термінологія як фактор державності української мови / Т. Кияк //

Державність української мови і мовний досвід світу: мат. міжнар. конф. – К., 2000. – С. 213–225.

4. Панько Т. Від терміна до системи / Т. Панькою. – Львів: Вища школа, 1979. – 148 с. 5. Селігей П. Пуризм у термінології: український досвід на європейському тлі / П. Селігей // *Мовознавство*. – 2008. – № 1. – С. 49–66. 6. Даниленко В. Русская терминология. Опыт лингвистического описания / В. Даниленко. – М.: Наука, 1977. – 246 с. 7. Лотте Д. Вопросы заимствования и упорядочения иноязычных терминов и терминологических элементов / Д. Лотте – М.: Наука, 1982. – 149 с. 8. Великий тлумачний словник сучасної української мови / [уклад і гол. ред. В. Т. Бусел]. – К., 2001. – 1440 с. 9. Російсько-український словник / [ред. В. В. Жайворонок]. – К., 2003–2003. – 1424 с. 10. Сучасний словник іномовних слів / [уклад. О. І. Скопненко, Т. В. Цимбалюк]. – К., 2006. – 789 с. 11. Російсько-український словник наукової термінології: Математика. Фізика. Техніка. Науки про землю та космос / [уклад. В. В. Гейченко, В. М. Завірюхіна, О. О. Зеленюк та ін.] – К.: Наук. думка, 1998. – 888 с. 12. Закон про правові засади цивільного захисту // *Пожежна безпека: Нормативні акти. Протипожежні вимоги в галузі проектування та будівництва*. – К.: Тов. «Пожінформтехніка», 2005. – 496 с. 13. Кучеренко О. Етапи становлення та розвитку української пожежно-технічної терміносистеми / О. Кучеренко // *Вісник слов'янського університету*. – 2003. – Т. VI. – № 4. – С. 17–19.